

Miten usko(minen) liittyy mihinkään?

Ville V. Kokko

Uskontoon ja hengellisyyteen ilmiönä liittyy yksi hämmentävä puoli, jota uskontokritiikki usein arvostelee, mutta jota ei itse asiassa ole koskaan kunnolla selitetty.

Ajatellaan seuraavaa periaatetta:

Jos ihmisellä on uskomus, että asiat ovat jollakin tavalla, hän esittää itselleen, että maailmassa asiat todella ovat tällä tavalla.

Jos edellinen on niin itsestään selvää kuin miltä se näyttää, miksi sitten uskolla on niin keskeinen asema yhteyksissä, joilla ei ole mitään tekemistä ulkoisen maailman luotettavan mallintamisen kanssa? Miksi uskonto on *uskonto*?

Ensinäkemältä voi olettaa, että juuri siitä uskonnossa on kysymys: uskonto on sitä, että uskotaan joihinkin asioihin, ehkä nimenomaan yliluonnollisiin. (Tämä on tosin kuulemma lähinnä länsimaalainen käsitys.) Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään tästä. Tieteellisen maailmankuvan uskomuksilla on tai ainakin voi olla aivan erilainen asema ihmisen ajattelussa kuin uskonnollisilla. Sitä paitsi juuri yliluonnolliset uskomukset ovat sellaisia, joita ei voi kunnolla koetella objektiivisen tutkimuksen kautta, eli tiedollisesti huonoja.

Uskonnolliset uskomukset ovat ihmisille selvästi tärkeitä jollakin muulla kuin tiedollisella tavalla, koska ihmiset nimenomaan eivät hylkää niitä tiedollisista syistä. Tietenkin on monessa suhteessa tiedossa, millä tavoin uskonnolliset uskomukset ovat tärkeitä ihmisille. Kysymys kuuluukin, miksi ihmeessä juuri *uskomuksilla* on tämä asema. Miksi ihmiset nimenomaan toistuvasti uskovat asioita maailmasta ikään kuin muuhun tarkoitukseen kuin tietääkseen, millainen maailma on?

Tämä asetelma otetaan niin itsestään selvänä, että sen enempää kriitikot kuin uskovatkaan eivät näytä huomaavan, miten mielivaltaisen se on. Minullakaan ei ole siihen varsinaista vastausta, joten tässä tekstissä yritän lähinnä esittää sen, mikä kysymys on.

Suunnittelin aikaisemmin kirjoittavani asiasta johonkin muuhun julkaisuun, mutta joku huomautti, että artikkeli olisi liian loukkaava uskonnon omaaville ihmisille. Siksi kirjoitan sen *Vapaaseen Ajattelijaan*, missä se on pikemminkin keskimääräistä uskontomyönteisempi.

*

On tietenkin paljon paikallisia vastauksia siihen, miksi uskontoon sisältyy yliluonnollisia uskomuksia. Useimmat niistä varmasti kertovat osittaisen totuuden. Jo se, että menneisyyden ihmisten on ollut vaikea ymmärtää ympäröivää maailmaa ilman tiedettä, on voinut johtaa erikoisiin arvauksiin sitä ohjaavista voimista. Ihmisten psykologinen taipumus nähdä toimijuutta maailmassa vaikuttanee myös asiaan, sekä se, että maailmaa ohjaaviin näkymättömiin voimiin on ollut tarvetta vaikuttaa. Ajatus kuolemanjälkeisestä elämästä tuo lohtua, ja näkymättömät vahtijat auttavat pitämään yllä yhteiskuntaa ja sen moraalialia. Uskonnollisista uskomuksista pidetään kiinni myös identiteetin merkkinä ja osana politiikkaa.

Mitä tulee nimenomaan yliluonnollisten uskomuksien yleisyyteen, vielä vaikuttavampia mahdollisia selityksiä löytyy Pascal Boyerin kirjasta *Ja ihminen loi jumalat* sekä Daniel Dennettin *Lumous murtuu*. Näissä kirjoissa selitetään todisteilla perusteltuja hypoteeseja siitä, miten tietynlaiset yliluonnolliset uskomukset nousevat luonnollisesti ja toistuvasti erilaisista ihmisten synnynnäisistä psykologisista ominaisuuksista.

Kyse on oikeastaan siitä, onko uskonto *pohjimmiltaan* uskomista yliluonnollisiin asioihin, jolloin muut asiat rakentuisivat sen päälle tai liimautuisivat siihen kiinni. Tällöin esimerkiksi uskonnon sosiaaliset ja poliittiset ulottuvuudet nousisivat siitä, että ihmisillä on luonnostaan myös sosiaalisia ja poliittisia ominaisuuksia, ja kun ihmiset luonnostaan myös uskovat yliluonnolliseen, nämä kaksi asiaa esiintyessään yhteiskunnassa tulisivat liitetyiksi yhdeksi yhteisön maailmankuvaksi.

En voi täysin sulkea tällaista selitystä pois – mutta on paljon viitteitä siitä, että asia ei ole niin yksinkertainen. *Hengellisyys* voi tarkoittaa suunnilleen kolmea eri asiaa: uskontoa uskomuksineen ja rituaaleineen, elämän merkityksen ja syvien asioiden pohdintaa ja niihin liittyviä tunteita, ja mystistä kokemusta. Jostain syystä nämä kolme asiaa nivoutuvat toistuvasti yhteen. Varsinkin yliluonnollisilla uskomuksilla tuntuu olevan erityistä voimaa – ei vain boyerlaisittain sellaista, joka tekee niistä erityisen huomiota herättäviä ja memeettisesti kelpoisia, vaan voimaa vaikuttaa ihmisten hengellisyyteen sen kahdessa jälkimmäisessä merkityksessä.

*

Usko ei tietenkään välttämättä tarkoita uskomista tiettyihin väitteisiin. Englanniksi *belief* on eri asia kuin *faith*, ja jälkimmäinen viittaa suurelta osin jonkinlaiseen syvään luottamukseen. Uskontotieteilijä Karen Armstrongin mukaan jopa *belief* alun perin tarkoitti enemmänkin tällaista uskoa. Jos Armstrongia (esim. *The Battle for God*) lukee Boyerin sijaan, kuulostaakin siltä, että uskonnon todellinen merkitys on auttaa ihmistä psykologisesti selviytymään elämän tärkeistä ja vaikeista asioista. Armstrongin mukaan ennen tunnistettiin kahdenlaisia ”totuuksia”, joihin uskottiin; *logos* oli nykyisenlaisia maailmaa kuvailevia lauseita, *mythos* myyttisiä ajatuksia, joiden todellinen tehtävä oli psykologinen ja hengellinen eikä maailmaa kuvaava. Tämän mukaan nykyinen tilanne (ja fundamentalismi erityisesti) olisi seurausta siitä, että *mythos* on unohdettu ja vain *logos* arvostetaan, jolloin uskonnolliset väitteet tulkitaan väärällä tavalla maailmaa kuvaavina.

Ei ole välttämättä uskottavaa, että entisajan ihmiset olisivat näin hyvin erottaneet uskonnolliset uskomukset totuudellisista. Tässä esittämäni kysymys liittyy kuitenkin siihen, että ainakin uskonnolla tuntuu jatkuvasti olevan nämä kaksi ominaisuutta: toisaalta uskomisen, uskomukset, mutta toisaalta ehkä lopulta paljon olennaisempaa se, että se auttaa ihmisen hengellisessä selviytymisessä ja elämän merkityksellisyyden tunnussa.

Uskonnon ”armstrongilainen” funktio on ymmärrettävä. Itse asiassa tässä tavoittelemani kysymyksen voi ilmaista myös näin: Uskonnolla on selvästi usein tärkeä rooli, jolle on kysyntää inhimillisessä elämässä. Se antaa merkityksen tuntua elämään – itsessään aika mystinen aihe, mutta selkeästi ihmisillä on tarvetta sille – ja antaa hyväksymään elämän vaikeudet ja epävarmuudet. Kysymys on sitten, miksi tähän sekoitetaan niin usein huonosti perusteltuja tiedollisia uskomuksia maailmasta.

Buddhalaisuuden yliluonnolliseen keskittymättömissä suuntauksissa opetetaan vain ihmisiä hyväksymään asiat niin kuin ne ovat, melkein kuin tieteellisessä metodissa. Uskonnollinen usko toimii yleensä aivan toisin päin, niin, että elämän merkityksellisyys sidotaan mielivaltaisesti vaihteleviin ja yleensä yliluonnollisiin uskomuksiin, jotka eivät loogisesti liity siihen.

Itse pystyn nykyään näkemään helpommin sen, miten hengellisyys toteutuu tieteellisessä maailmankuvassa ja kriittisessä ajattelutavassa. Hengellistä vahvuutta on se, että hyväksyy, miten asiat ovat objektiivisesti riippumatta siitä, mitä haluaisi. Hyvää ”uskoa” on se, että muodostaa käsityksensä kriittisesti ja nöyrästi todistusaineiston pohjalta. Tieteellinen maailmankuva oikein nähtynä antaa ihmiselle oman sekä nöyrän että tärkeän paikkansa maailmankaikkeudessa, ja tieteen paljastamat ihmeet ovat paljon parempia kuin jumalalliset taikatemput. Mystisiä kokemuksia tuskin

olen kokenut, mutta niistä voi kysyä Sam Harrisilta (*Herääminen*), jolla ei ole mitään vaikeuksia olla skeptikko samaan aikaan.

Tästä voidaan johtaa kaksi havaintoa. Ensiksi hengellisyys sanan muissa merkityksissä ei periaatteessa vaadi yliluonnollisia tai muita uskomuksia, ja niiden yhdistäminen on suorastaan huono asia sikäli, että elämän merkityksellisyys ehdollistetaan uskomuksille. Toiseksi kuitenkin nämä asiat liittyvät hyvin usein yhteen, vaikka uskovatkaan eivät ainakaan tähän mennessä kuulemani perusteella osaa antaa tälle uskottavaa selitystä. Jokin totuus ihmisen psykologiassa ilmeisesti tekee tämän yhteyden todennäköiseksi. Meidän on kaikkien syytä soveltaa sen verran nöyryyttä, että tunnistamme tämän yhteyden voimakkuuden, vaikka ja varsinkin kun emme vielä ymmärrä sitä.